

ДЕМОНСТРАЦИЈЕ 14 ДЕЦЕМБРА 1939 ГОДИНЕ У БЕОГРАДУ

Непосредан повод четрнаестодецембарским демонстрацијама био је забрана радничких зборова у низу градова у земљи, као и забрана студентског збора на Београдском универзитету. Ова акција била је знак солидарности београдског пролетаријата и студентске омладине са читавом радничком класом Југославије у борби за остварење својих права и одбрану независности земље, а против увлачења у рат.

Навешћемо неколико података о акцијама које су претходиле демонстрацијама 14 децембра 1939 године у Београду или су се одиграле у то време и у другим местима у земљи.

Студенти Београдског универзитета заједно са читавим радним народом повели су одлучну борбу против свих оних који су желели да народе Југославије гурну у рат на страни једне од зараћених земаља. Објашњавајући свој став према рату, студентска омладина у чланку *Апел професорима* изјављује: „Ми смо страшно одани идеји мира и братске сарадње међу народима, али смо били и остајемо увек спремни да с оружјем у руци бранимо слободу и независност народа од нападача. Доказ су за то гробови многих наших другова по горама и пољима Шпаније. Ми смо били спремни да пружимо помоћ, братску руку чешкој омладини и чешком народу... Ми смо били и остали непомирљиви противници крваве Хитлерове диктатуре, али смо исто тако противници и лондонско-париске реакције“.¹

Народна студентска омладина Београдског универзитета устала је против одржавања академије 29 новембра 1939 године у згради Универзитета у почаст адмиралу Гепрату. Ову ратнохушкачку приредбу организовало је Удружење

ратника под фирмом „Комеморација адмиралу Гепрату“ у знак признања Француској за помоћ коју је указала Србији у Првом светском рату. Приредба је била заказана у Физичкој сали на Правном факултету (данашња сала Народних хероја на Природно-математичком факултету).

Студенти су преко акционог одбора интервенисали да се таква приредба не одржава на Универзитету, сматрајући да свако евоцирање успомена на прошли рат, без обзира о чијој се личности ради значи хушкање на рат и прилажење англо-француском зараћеном блоку. Студенти такође нису дозволили да универзитетске просторије користе нестудентски елементи за одржавање прославе дана уједињења на којој је требало да говоре познати борци против братства српског и хрватског народа и непријатељи слободе и аутономије Универзитета.

Борба напредних студената није поговарала интересима владајућег режима и реакционарно настројених професора који су отворено изјављивали да се гаде када чују реч аутономија, или, пак, да би требало стрељати две хиљаде студената и тако спречити борбу студената за бољи и сносљивији живот, за олакшање студирања, за слободу науке и аутономију Универзитета. Охрабрена оваквим ставом власти, група студената припадника Љотићевог „Збора“ покушала је да изазове nerede на универзитету. Они су 30 новембра 1939 године упали на Правни факултет, агитујући за своју приредбу — прославу дана уједињења и делећи летке. Поред тога, били су наоружани камама и гвозденим полугама. У намери да очувају ред, студенти су их уклонили из учионица, а

наоружане предали факултетским властима. Универзитетске власти су позвале полицију да блокира Правни факултет и за пет дана затворили Универзитет, а за месец дана забранили одржавање културних приредби и манифестација. Поводом затварања Универзитета у прогласу Акционог одбора Стручних студентских удружења се каже: „Ми смо против затварања Универзитета, за рад и културни развитак студената. У поступцима универзитетских власти ми видимо један плански рад, који иде за тим да окрњи наша стечена права. Не, није бедна група Љотићеваца разлог за затварање Универзитета. Хтело се спречити одржање општег студентског збора и митинга против стрељања наших другова, чешких студената, митинга против терора и рата, хтело се спречити нашу борбу за мир...“²

Општестудентски збор, који је одржан почетком сваке године, заказан је за 5 децембар, али није одобрен, те је заказан за 10 децембар, али пошто поново није одобрен, одређен је за 14 децембар. Међутим, и овога пута је забрањен, и полиција, заједно са реакционарним снагама на Универзитету и изван њега, хтела је да искористи овај дан као дан удара на Универзитет, дан уништења његове аутономије, почетак општег прогањања свих напредних студената.

У знак протеста против забране легално припремљених и код надлежних власти редовним путем пријављених радничких скупштина у Загребу, дошло је до отворене акције радника. Тако је 3 децембра 1939 године око 20.000 радника изашло на улице. Они су најпре формирали поворку а затим су испред позоришта одржали јавну скупштину. Нешто касније 17 децембра, око 10.000 радника у Сплиту одржало је такође јавну скупштину на обали. Том приликом полиција је брутално интервенисала, пуцајући на радничке масе, тако да је један радник био убијен. У знак протеста против оваквог злочиначког акта у граду је био проглашен генерални штрајк до сахране погинулог радника.³

У овим условима дошло је до демонстрација 14 децембра 1939 године у Бео-

граду, које су у том периоду биле једна од најснажнијих акција напредне јавности — радника, студената, намештеника и осталих радних људи Београда. „14 децембра у Београду, због забрањивања радничких зборова, изашло је преко 5.000 радника и студената на улицу. Полиција владе господарског споразума пуцала је на масе зато што су тражили слободу, мир и хлеб! Том приликом убијено је и рањено око 50 радника и грађана“.⁴

Иако је непосредан повод четрнаестодецембарским демонстрацијама био забрана зборова радника у низу градова у земљи, као и забрана студентског збора на Београдском универзитету, оне су имале уствари далеко ширу платформу. „14 децембар је дан, — каже се у прогласу који је на годишњицу догађаја 14 децембра 1940 године, издао Месни комитет Комунистичке партије за Београд, — када је пролетаријат Београда, на позив своје Партије изашао на улице да манифестује своју готовост за нове и одлучне борбе за велике акције. Тога дана радници и раднице, радничка омладина и сви радни људи, сврстани у густе редове са радним студентима, демонстрирали су против империјалистичког рата, против скупоће и шпекулације, за мир и слободу. Тога дана одјекнуо је улицама Београда снажан протест свих радних људи против ненародне владе Цветковић-Мачек и њених намера за увлачење и наше земље у табор зараћених империјалистичких освајача.

Диктаторска великосрпска клика повезана са реакцијом у читавој земљи, тежила је да гурне земљу у ратну кланицу, како би некако тим путем спасла своје пљачкашке положаје од силног народног покрета за слободу и мир, за више хлеба, против пљачке. Да би дали израза своме и народном расположењу према тој политици владе великосрпских клика и ратних шпекуланата, београдски радници, грађани, студенти и омладина изашли су на улице у четвртак, 14 децембра увече, да манифестују против увлачења земље у рат, против ратних шпекуланата и пљачке са подизањем цена, а за слободу политичког и синдикалног организовања“.⁵

Београдском пролетаријату Свима радницима и радницама Свој радној омладини Свом радном народу

14 децембар је дан када је пролетаријат Београда, на позив своје Партије, изашао на улице да манифестује своју готовост за нове и одлучне борбе за велике акције. Тога дана радници и раднице, радничка омладина и сви радни људи, сврстани у густе редове са радним студентима, демонстрирали су против империјалистичког рата, против скупоће и спекулације, за мир и слободу. Тога дана одјекнуо је улицама Београда снажан протест свих радних људи против ненародне владе Цветковић-Мачек и њених намера за увлачење и наше земље у табор зараћених империјалиста и освајача. Тога истог дана радници и студенти, нападнути од владиних наоружаних банди, показали су херојску одлучност у борби са далеко надмоћнијим непријатељем.

14. децембра издајничка влада Цветковић-Мачек изувала је на голоручне раднике и студенте и том приликом убијено је и рањено око 50 људи. Пали су најбољи борци, најбољи синдиси и кћери радног народа. Имена Босе Милићевић, Луковића, Седлача и дрводелског омладинца Боже увек ће потсећати на најкрвавији терор противнародне владе—терор који се свом силном сручио на радничку класу и читав радни народ. Већ тада је влада Цветковић-Мачек открила своје крваво ненародно лице.

Али ни бајонетима, ни пушкомитраљезима влада није могла угушити борбу радника и свих сиромашних радних људи за боље услове рада и живота, борбе за слободу и мир у наслону на моћни Совјетски Савез.

Цела ова година обележена је великим напорима и одлучним борбама радничке класе и осталих друштвених сиромашних слојева за веће наднице и плате, за веће политичке слободе. Низ радничких акција не само у Београду и Србији него широм Југославије, у крви су угушене. Незапамћен је терор који се спроводи над свима онима који устају против издајничке политике владе Цветковић-Мачек, политике пљачке, терора и насиља унутра, и стављања у службу једног или другог империјалистичког блока споља. Прогони и на хиљаде похапшених и претучених радника-штрајкача превазишли су сваку меру. Тиме је извршено издајство земље, тиме су створени услови да народи Југославије буду бачени на ратну клавицу или доживе мирну капитулацију. Зато се борба против ове ненародне и издајничке владе наставаља а и класе се наставаља, иако први задатак, иако услов за обезбеђење бољег живота и независности народа.

РАДНИЦИ И РАДНА ОМЛАДИНО

Досадашњим акцијама и борбом ви сте само донекле побољшали свој живот, ви сте само донекле олакшали услове рада и живота. Противнародна влада се спрема да пребаци на леђа радничке класе нове терете, који ће донети још већу глад и беду. Али само јединственом и организованом борбом, под чврстим руководством Комунистичке Партије ви ћете онемогућити владу капиталиста и велепоседника да изврши нов напад на вас, ваше и ваших породица животе.

ЧИНОВНИЦИ И СВИ РАДНИ ЉУДИ

Ни ваш положај није завидан. И ви трпите скупоћу, експлоатацију и угњетавање. Ваше је место у редовима оних који се одлучно боре против свих тих недаћа. Повећите и ви још одлучнију борбу за бољи живот и слободу. Непријатељи народа су и ваши непријатељи. Само кроз борбу радничке класе ви ћете побољшати и ваш положај.

РАДНИ НАРОДИ

Комунистичка Партија—једина партија која је остала верна борби за интересе свих изабљених и обесправљених—позива те да истрајеш у борби за бољи живот и срећнију будућност.

Живела Комунистичка партија Југославије—предводник и организатор борбе за бољи живот радничке класе, радног народа и све радне омладине.

Живело јединство и солидарност радничке класе у борби за боље услове рада и живота свег радног народа!

Доле влада глади, скупоће и терора!

СЛАВА ЖРТВАМА 14. ДЕЦЕМБРА!

Београд 14 децембра 1940

**Месни комитет
Комунистичке партије**

Треба напоменути да су основне пароле под којима су одржане демонстрације 14 децембра борба за мир, слободу и хлеб ишле за задовољењем економских интереса радних маса, за демократизацијом земље и јачањем њене одбранбене способности. Оне су уједно окупљале масе у борбу против покушаја буржоазије да веже Југославију уз ма који ратујући империјалистички блок, што је значило борбу за очување независности. У вези с тим био је и захтев за ослонац на СССР, као неутралну и социјалистичку земљу.

*

Четрнаестодецембарске демонстрације директно је организовао Покрајински комитет Комунистичке партије Југославије за Србију и Месни комитет Комунистичке партије за Београд. Свим припремама непосредно су руководили Александар Ранковић, тада секретар Покрајинског комитета и члан Централног комитета КПЈ и Милош Матијевић-Мрша, тада секретар Месног комитета КПЈ за Београд. У овим демонстрацијама узело је учешћа преко 5000 радника, студената, намештеника и других грађана.

Почетак демонстрација био је заказан за седам часова увече на тргу Славије. Због опасности да полиција унапред не разбије заказане демонстрације, било је договорено да демонстранти дођу на трг појединачно или у мањим групама и да остану по околним улицама све док се не појаве транспаренти на углу код некадашњег бифеа „Златић“ на тротоару између Немањине улице и улице Краља Милана (сада Маршала Тита).⁶

Досада прикупљена документација о овим догађајима не пружа нам могућности да детаљно изложимо припреме које су извршене за извођење ове велике акције београдског пролетаријата, омладине и напредне јавности. Свакако да ће се детаљнијим испитивањем и анкетирањем свих преживелих учесника установити и ова чињеница која је постојала.

Уочи 14 децембра одржан је у просторијама Културног одбора на Правном факултету састанак на коме је присуствовало по неколико комуниста, чланов

ва КПЈ са сваког факултета. На састанку је саопштена одлука о томе да се изиђе на улице. Разрађен је и план учешћа студената у овој акцији. Присутни на састанку добили су задатак да ову одлуку саопште свим члановима КПЈ на Универзитету и да у заједници са њима обавесте све студенте о месту, времену и карактеру акције.

План учешћа студената био је следећи: студенти права требало је да се тачно у 19 сати, односно најраније 1—2 минута пре овога времена прикупе на месту где улица Цара Николе (данас Ратних војних инвалида) излази на Славију. Задатак правника је био да обезбеде пролаз демонстрантима ка Каленића пијаци. Претходно су сви добили задатак да се наоружају каменицама и циглама. Због тога се 14 децембра ишло на разне грађевине и периферију града где је било каменица и поломљених цигала. Каменице и цегле су умотаване у папир и ношене кућама.

Место прикупљања студената медицине било је у улици данашњег Булевар ЈНА. Студенти агрономије и шумарства састали су се на почетку Немањине улице, студенти философије на почетку улице Маршала Тита, а студенти Технике на почетку Београдске (данас улице Бориса Кидрича).

На основу докумената, студентске штампе и сећања учесника у овим догађајима може се тачно реконструисати кретање и док демонстрација,⁷ иако недостају неки детаљи, као што су имена свих говорника за време демонстрација, бројке о снагама жандармерије и полиције. У основи поворке демонстраната кретале су се у два правца. Главни део учесника упутио се са Славије Београдском, а затим Александровом улицом (Булевар Револуције) до споменика Вука Караџића. Како цела колона није била у могућности (због напада полиције) да иде Београдском улицом, то су две мање групе избиле на Александрову улицу идући улицама Проте Матеје и Кумановском. Од споменика Вуку Караџићу колона је даље кренула Гробљанском улицом. На углу код улице Краљице Марије, сада улице 27 март, мањи део учесника одвојио се и продужио

овом улицом све до Таковске улице, заправо Ботаничке баште. Главнина колоне прошла је Гробљанском улицом а затим од подвожњака скренула у улицу Димитрија Туцовића. Они су избили опет на Александрову улицу (Булевар Револуције) и преко Црвеног Крста дошли у Приштинску улицу (сада улица 14 децембар).

Друга мања група демонстраната, упутила се још са Славије Немањином улицом, а затим скренула према Цветном тргу.

Већ нешто пре седам часова многобројни демонстранти који су долазили појединачно или у мањим групама, налазили су се у побочним улицама око Славије. Око седам часова слили су се сви на Славију образујући велику колону. Тада су се чуле и прве пароле: „Живела слобода“, „Доле рат“, „Доле скупоба“, које је извикао Радоје Дакић-Брка, члан МК КП за Београд.

Међутим, вероватно примећујући не свакидашње кретање већег броја људи, већ нешто пре седам часова око Славије се појавила и жандармерија, која је одмах по почетку демонстрација, још ту на самој Славији, кренула у бруталан и крвави напад на окупљене раднике, студенте и остале грађане.

Са свих страна жандарми и агенти са револверима у руци сјурили су се на младиће и девојке, решени да у почетку разбију и онемогуће демонстрације. Први пуцњеви који су се проломиле кроз хладну децембарску ноћ били су уперени у вис. У први мах веровало се да су ћорци. Ни на крај рамети да неко може пуцати у живо месо. Али неко од полицајаца био је „ревностан“ и пуцао је у демонстранте. Већ ту на Славији асфалт је био пошкропљен крвљу демонстраната. Рањено је троје. Према сећању Новака Поповића у Београдској улици рањен је Радоје Дакић-Брка. Одмах је одведен у болницу-санаторијум код Смиљанића, где је лежао неколико дана.

Жандарми су млатили и пуцали, агенти су с краја дочекивали и бацали се дивље на рањену масу. Ко је имао камен или циглу покушавао је да заустави налет. Демонстранти су упорно корачали напред и настојали свим силама да се

пробију кроз кордон. Већи део масе пробио се и пошао Београдском улицом други део отишао је улицом Цара Николе и Немањином.

У стенографисаним сећањима Радивоја Дакића се каже да су се радници фабрике „Рогожарски“, „Змај“, „Телеоптик“, „Микрон“, који су по плану требало да иду на челу поворке, већ пре доласка припремили за одбрану, предвиђајући да ће можда бити нападнути. Они су са собом понели челичне шипке, трношце, а многи су једноставно имали камење, или су га пак на лицу места пронашли када је напад полиције био почео.⁸

Пробивши кордон жандармерије главна маса демонстраната упутила се Београдском према Александровој улици. Прикључиле су им се групе демонстраната које су од Славије пошле улицом Цара Николе, а затим улицом Проте Матеје и Кумановском. Сви су се заједнички упутили према Техничком факултету и споменику Вука Караџића.

На челу поворке ношени су транспаренти на којима је писало „Доле рат, доле ратни лифферанти, доле скупоба“, „Живела слобода синдикалног организовања“, „Живела аутономија Универзитета“, „Живела слобода науке“. Демонстранти су у хору скандирали „Доле рат“, „Доле скупоба“, „Живела слобода“.

Код садашњег Правног факултета одржан је први говор који се углавном односио на борбу против скупоба и права радног народа. „На рукама другова висео је млади студент. Из зажареног грла продирале су пламене речи, људско срце говорило је људима, који су као у храму упијали сваку реч младог друга: „Нећемо рат другови! Другови, омладино, грађани, ми хоћемо слободу, хоћемо више хљеба, рад!“ — говорио је млади студент. „Живела аутономија Универзитета!“ „Живела слобода науке!“ „Живела слобода синдиката — чуло се на свим странама“.⁹

Овај говор, према сећањима Милорада Топалова, одржао је Рифат Бурџевић, студент и тада члан Месног комитета Комунистичке партије Југославије за Београд.¹⁰

Поворка је даље кренула целом ши-

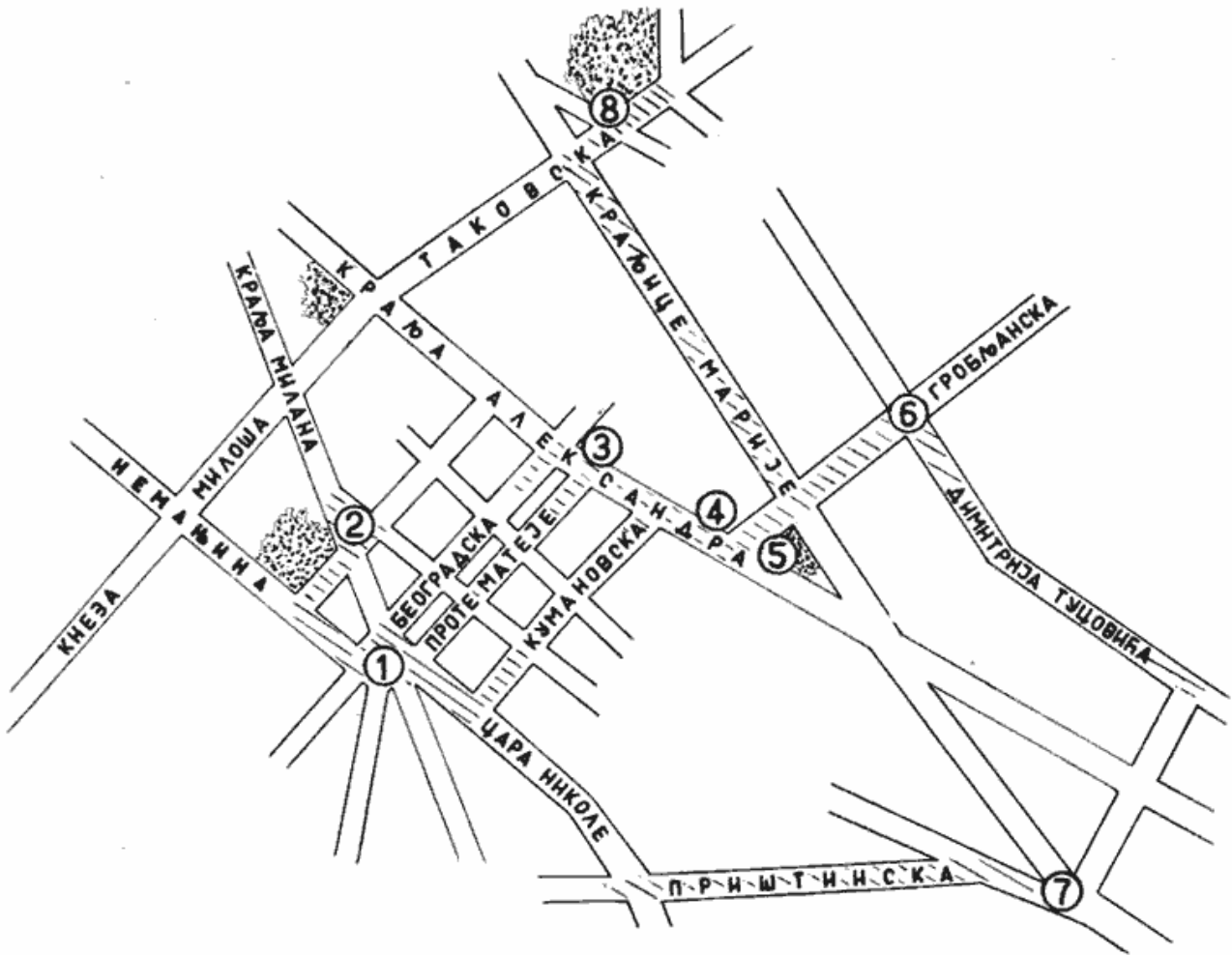
рином Александрове улице. Пролазници су пљескањем и узвизима поздрављали демонстранте.

Долазећи с леђа полициски аутомобили „Марице“ пресекли су поворку по средини. Демонстранти су, да би се заштитили од напада полиције, узимали камење и коцке које је било припремљено за оправку улице.

Код Техничког факултета и на простору код споменика Вука Караџића дошло је до још крвавијег напада полиције и жандармерије на младе раднике и студенте. Тек што се један млади радник попео на постоље споменика и почео да говори, жандармерија, која је у шлемовима и наоружана пушкама и пушкотраљезима дошла камионима, почела је са бесомучним нападом. Осули су

паљбу а затим кренули на јуриш, газећи рањене и пале демонстранте. Пале су нове жртве. Овде су тешко рањени Боса Милићевић, Милић Кељановић, Милован Марковић, Душан Куга, и други. О рањавању Босе Милићевић један од учесника у овим догађајима каже: „Почели су да пуцају у ноге и пошто нису могли да погоде, погађали су у асфалт и све је прштало. Боса Милићевић је ишла испред нас, окретала се и разговарали смо. И одједанпут она је пала. Била је страшна гужва и мрак и неко је одвукао, тако да нисам видела. Погођена је испред Техничког факултета“.¹¹

И поред великог броја рањених, од којих су неки већ овде издисали, и тако округлог налета полиције и жандармерије, демонстрације су даље наставље-

Правац кретања демонстраната. 1 — Славија; 2 — Цветни трг; 3 — Правни факултет; 4 — Технички факултет; 5 — Вуков споменик; 6 — Подвожњак; 7 — Црвени крст; 8 — Ботаничка башта.

не. Под кишом куршума кренуло се даље Гробљанском улицом. Једна група се издвојила и продужила улицом Краљице Марије (27 март). Демонстрирајући, дошла је до Таковске улице, где је код Ботаничке баште била поново дочекана ватром и разбијена.

Главна колона продужила је даље Гробљанском улицом. Да би изазвала револт код грађанства полиција је преко провокатора организовала разбијање и демолирање излога. Они су разбијали излоге почевши од кафане „Жагубица“ у Гробљанској улици па све до подвожњака. Демонстранти су одмах прозрели намере полиције и узвицима „Доле провокатори“ „Доле убице“ реаговали на овај подмукли план полиције, срачунат да компромитује демонстрације и оправда свој злочин над голоруком омладином и народом.

Из Гробљанске улице демонстранти су продужили улицом Димитрија Туцовића, избили опет у Александрову улицу и стигли на Црвени крст. Ту је, према стенографисаним сећањима Радивоја Дакића, одржан митинг на коме је опет говорио Рифат Бурчевић, стојећи на Дакићевим раменима.

У мирној и мрачној Приштинској улици дошло је опет до новог, великог крвопролића. Ту је жандармерија направила заседу. У свим околним улицама били су постављени пушкомитраљеци и чим је колона приспела осули су паљбу. Покушавајући да се склоне у суседне улице групе демонстраната наилазиле су на нове скривене заседе одакле је жандармерија отварала ватру. Пуцало се и са прозора. Овде се одиграла најкрвавија драма ове вечери.

Кошен пушчаном и митраљеском ватром, већи број демонстраната остао је да лежи на тротоарима. Жандарми и агенти прилазили су им и кундацима настављали своју прљаву работу. Ту је на мучки начин убијен и студент медицине прве године Мирко Луковић. Лакше рањен, после пада, Луковић се подигао и покушао да се уклони како би избегао даље злостављање и премлаћивање. Али је његова нада на спас била краткотрајна. Жандарм га је пустио да се удаљи једва десетак корака, клекнуо и ниша-

нећи покосио га. Из распрскане лубање мозак и крв младог студента попрскала је калдрму улице.¹²

Један од очевидаца ове крваве вечери допуњава страховит приказ следећим речима: „Видећи да сам потпуно исцрпљен Рифат ми је рекао да идем кући и да легнем. Ја сам се вратио према водоводу и видео сам када је полиција дочекала децу из шегртске школе који су били изашли на улицу, и онда је полиција пуцала на њих, тако да је било неколико рањених. Кад сам пролазио улицом изнад Студентског дома наишао сам на једну рањену другарицу и пренео је с двојицом другова у Студентски дом, где је било прихватилиште за рањене другове“.¹³

Група демонстраната која се још са Славије упутила Немањиним улицом а затим скренула ка Цветном тргу наишла је тамо такође на ватру жандармерије.

Тако се влада Цветковић-Мачек, у коју је народ, гласајући годину дана пре тога, полагао извесне наде да ће учинити нешто за демократизацију и боље услове живота радних људи, обрачунавала са напредним снагама Београда.

Али то није ништа сметало тадашњем режиму да већ исте вечери у лаконском и лажном саопштењу пребаци сву кривицу на друге. Званично саопштење је гласило: „Вечерас су три групе комуниста, студената и радника, покушале да приреде демонстрације истовремено на разним местима. Полиција је одмах интервенисала, демонстранте растурила и спречила изазивање нереда. Демонстранти су камењем напали органе власти искористили мрак и испалили неколико револверских метака. Рањена су теже два лица и више лица повређено је камењем међу којима и неколико органа власти. Ухапшено је око 60 лица која су кажњена са по 30 дана затвора. Предузете су мере да се организатори и потстрекачи пронађу и похватају“.¹⁴ Учесници 14 децембра у своје прогласу одмах су реаговали на Владино саопштење. „Владино саопштење каже да су демонстрације биле комунистичка ствар. Рекли смо шта су масе манифестаната тражиле. Што су се борили и комуни-

РАДНИ НАПОЦИ

Створила се још једна страница јуначке историје народне борбе за слободу. 14-ог децембра о.г. су у Београду полицијски власти Цветковић-Мачек просули плотуне на мирну, ненаоружану манифестацију радника, студената, омладине и грађана. Београђани су сведоци немале је владино саопштење пуне брерамних лажан. У њему се лажно тврди да су демонстранти употребили ваздушно оружје а прећуткује чињеница да су жандарми и полицијски агенти пуцали и сат и четврт разгоњили људе плотунима и чак после демонстрација пуцали и убијали појединце. Нарочито велику ватру су саворили органи власти у седам часова на Славији, у 7 и 15 часова у Александровој улици код Техничког Сакулета, у 7 и 30 код Восточне бајте, у 8 часова на Смедеревском ћерму и том приликом убили и ранили око педесет људи док од органа власти нико није ранио ватреним оружјем. Полицијски агенти и провокатори су у току демонстрација и после њих разбијали радње и трговине да би на тај начин огорчили ситне трговце на манифестанте, који су се устрајно и јуначки борили и за њихову ствар. Београђани су сведоци оних организованих ноћних плотуна на невиним, ненаоружаним грађанима који су тражили хлеба, посла, сузбијале скупшће, слободу радничких организација и обустављале припрема за улазак у рат који је уперен против народа.

Владино саопштење каже да су демонстрације биле комунистичка ствар. Рекли смо шта су масе манифестаната тражиле. Што су се борили и комунисти, јер су и они за то, утолико боље : бар једна партија остала је верна народу.

Пуцањем на радне људе који су тражили хлеба и рада-влада је коначно скинула маску "народне владе", испод које се у ствари крило лице владе израбаивачке господје.

Пуцајући на људе који су тражили слободан рад синдикалних организација и слободу штрајкова, влада је открила своје намере да задржи радне масе у нечуженим, нељудским условима живота.

Убијајући људе који су излазили против скупшће, влада је открила да ради против ситног радног света, а у интересу спекуланата, крупних извозника и ратних гуликова сваке врсте.

Убијајући радне људе који су тражили слободу, влада је потпуно открила да су њене приче о демократији само фраза за варале маса. Фраза иза које се крију намере да се радни народ задржи у ропству. Негајући амнестију истинским народним борцима, недозвољавајући покрет шпанских добровољаца, задржавајући злогласни закон о заштити државе, гушећи зборове и конференције радног народа, чегову штампу и професионалне организације, хапсећи и преставајући по главачама борце за права радног народа и, најзад, убијајући радне људе кад траже своја права - влада је открила своје крваво лице терора, насиља и реакције.

Просипајући плотуне на људе који су клицали против рата, влада је открила да се иза њених објављана о неутралности крију припреме за што скорији улазак у рат на страни империјалистичких разбојника и ратних провокатора из Лондона и Париза, као и припреме за напад на Совјетски Савез, земљу људског напретка и тврђаву радника, сељака и напредне интелегенције читавог света, у њиховој борби за хлеб, мир и слободу.

О р п с к и н а р о д о, устани свуда и поби у борбу за слободу ! У борбу за слободу радног народа и његовог организовања ! У борбу за слободу угњетених народа ! Радници ! Збијте своје редове у борби за боље животне услове, против скупшће и беспослице ! Сељаци ! Повежите се чврсто с радницима у градовима у борби за вама права, за укидање пореза средњим и сиромашним сељацима, за брисање дугова, за јестине кредите, за поделу сиромашним сељацима земље оних којима је то споредни приход, против кулучева, за повратак мобилисаних војника њиховим кућама, на њихове жене и у њихове породице које грину у беду.

В Р А Т С К И Х р в а т с к и н а р о д е ! Др Мачек је обећао слободу и теби и српском народу. Влада у којој седи и он пуцала је на српске раднике, једине и најсигурније савезнике у борби за твоју потпуну националну слободу и бољи живот. Крени се у борбу за нашу заједничку ствар : за националну слободу свих угњетених народа Југославије, за мир, за бољи живот и слободу радног народа.

Сл. 2 — Проглас учесника у демонстрацијама 14 децембра 1939 године.

Братски словенски народе! Подупри борбу српског радног народа против крупне великозрнице господе и Крочићевих асадних словенског народа. У заједничку борбу против заједничког непријатеља!

Братски македонски и црногорско-народе! Српски радни народ подупри вашу борбу за потпу националну слободу! Борба српског радног народа и ваша је ствар. Удржите се с њим у својој борби за националну слободу и бољи живот у мизу!

Народи Босводинице и Босне! Појте у борбу за вашу слободу за демократскије народне аутономије! Заједно са српским радним народом учините крај политици угњетавања, изарабљивања и ратних припрема.

Разне жене! Мајке, оестре и кћерке! Борба против нашег ропства, за овета материнска права, за живото ваших милах - неодољива је од борбе радног народа. Не патите дутке, већ устаните заједно са радним народом против оних који вас и вашу децу сицају у беду а ваше миле хоће да баце у ратни пожар.

О младе! Твоја борба за бољи живот, за образовање, против опремања ратне кланице која би прогутала твоје младе живото за туђе интересе - заједничка је са борбом радног народа!

Ситни трговци и занатлије! Раде се о вашој отвара, вашој борби против трустова крупних империјата, фабриканата и шпекуланата! Удржите се са радницима у борби против крупног капитала!

Браћо селанци! Вас плачкају и сицају у беду моти они који плачкају и раднике у граду! У вашој борби за земљу, против намета и зеленашких дугова, против давања ваших производа плачкашким посредницима, ваша су савезници радници у граду. Вас хоће да задрже у ропству и беду а баце у рат за рачун крупне господе! Не дајте да опусте дова ваша и живе наше, већ отворите савез о радницима у борби за мир, хлеб и слободу!

Другови радници! Збојте чврсто своје пролетерске редове! Удружите се с осталим радним лудима града и села које тимте доге патње! У борбу за слободу живота и организовања! За бољи живот и боље услове живота!

У борбу, радни луди града и села, против скупоће, плачке и изарабљивања! У борбу за слободу радног народа и угњетених народа Југославаје!

У борбу против ратних хукача, за савез са Совјетским Савезом, јединим браниоцем мира и потпором радних маса у њиховој борби!

Београд, децембра 1939

Учесница Четрваторог Децембра

УМОЖИ НА СВОМ НАЦИОНАЛНОМ ЈЕЗИКУ!

Сл. 2а — Наставак и крај Прогласа учесника у демонстрацијама 14 децембра 1939 године (сл. 2).

сти, јер су они за то, — утолико боље: бар једна партија остала је верна народу.....

Убијајући радне људе који су тражили слободу, влада је потпуно открила да су њене приче о демократији само фраза за варање маса, фраза иза које се крије намера да се радни народ задржи у ропству. Недајући амнестију истинским народним борцима, не дозвољавајући повратак шпанских добровољаца, задржавајући злогласни закон о заштити државе, гушећи зборове и конференције радног народа, његову штампу и професионалне организације, хапсећи и премлаћујући по главњачама борце за права радног народа и, најзад убијајући радне људе кад траже своја права — влада је открила своје крваво лице терора, насиља и реакције¹⁵.

Биланс овог крвопролића које је приредила тадашња влада био је сасвим другачији него што га је приказало званично саопштење. Током демонстрација, на разним местима Београда, било је убијено и рањено око 50 радника и студената.

За време самих демонстрација убијени су или касније у болници подлегли ранама:

Мирко Луковић, студент медицине прве године, члан Акционог одбора стручних студентских удружења.

Рајко Лалић, столарски радник, који је погођен са преко 15 метака из машинске пушке. Он је издахнуо током ноћи услед великог одлива крви.

Голубовић, радник.

Босиљка Милићевић, студент Више комерцијалне школе. Она је дум-дум мецима била тешко рањена у обе ноге и касније издахнула у болници у тешким мукама.

Живан Седлан, студент технике. Он је тешко рањен у кук у Приштинској улици где су га после пада жандарми тукли кундацима. Преминуо је у болници у ноћи између 4 и 5 априла 1940.

У прогласу Уједињене студентске омладине од 16 децембра каже се да је током демонстрација убијено још пет радника и студената чија имена нису била утврђена пошто су уклоњени и сахрањени још у току саме ноћи.¹⁶

Тако су се завршиле ове демонстрације које су широко усталасале пролетаријат, студенте, омладину и напредну јавност Београда и целе земље и истовремено показале прави лик тадашњег режима и владе.

Још исте вечери, чланови Месног комитета Комунистичке партије за Београд одржали су кратке појединачне састанке на заказаним местима на којима су секретари реферисали о броју учесника у демонстрацијама, рањеним, погинулим или ухапшеним. Одмах после тога је на уговореном месту — у малом парку на простору између Далматинске и Цвијићеве улице, одржан и састанак Месног комитета Комунистичке партије за Београд. Овом састанку су присуствовали Милош Матијевић-Мрша, Јанко Лисјак, Цвијетин Мијатовић, Рифат Бурџевић и Милорад Топалов. Рифат Бурџевић дошао је са малим закашњењем, јер је током демонстрација био лакше рањем у слабину. Метак му се био плитко зарио, тако да се могао опати руком. Поред кратке анализе протеклих демонстрација, на састанку је закључено да се привремено склоне сви они другови који су били повезани са ухапшеним током демонстрација.

Према извештају полиције Управе града Београда, ове вечери ухапшено је 19 студената, а на погребу Мирка Луковића 11 студената.¹⁷ Број ухапшених радника нисмо успели да установимо.

Неколико дана после демонстрација, одржан је поново састанак Месног комитета КПЈ на коме је извршена детаљна анализа, протеклих догађаја и истовремено дата оцена. Овом састанку присуствовао је и Александар Ранковић.¹⁸

*

Ове демонстрације имале су снажан одјек не само у Београду већ и у многим другим местима у унутрашњости. Из многих градова стизала су рањеницима писма радничке, студентске и средњошколске омладине у којима је изражавана солидарност и подршка борби за мир, слободу и хлеб.

У писму које је омладина Чачка и околине упутила „рањеним друговима и другарицама у борби против империја-

листичког рата, за хлеб, мир и слободу на дан крвавог 14 децембра 1939 године“, а које су потписали преко 80 радника, студената и ђака, каже се између осталог: „Ми омладина Чачка и околине побуђена овим догађајима, свесна жртва која су пале у борби противу империјалистичког рата, за хлеб, мир и слободу, изражавамо овим писмом вама, који сте рањени у овој борби, дивљење на вашем храбром и херојском држању, достојном правих народних бораца. Ми поздрављамо све другове раднике, студенте и сву омладину која даје жртве за бољи живот целе младе генерације, за бољи живот наших народа... Ми се дивимо свим рањеним друговима и другарицама крвавог четвртка 14 децембра, дивимо се држању другарице Босе Милићевић, која је тешко рањена стојички и херојски подносила најтеже болове не пустивши ни сузе, ни јаука. Исто тако ми се поносимо палим жртвама радницима и студентима, палим у циновској и узвишеној борби за ослобођење народа“.¹⁹

Омладина Краљева и околине пише: „... Овом приликом ми омладина Краљева и околине, хоћемо само да изразимо своје дивљење вашој храбрости. Ми се поносимо са вама и ценимо вашу борбу. Горди смо што смо и ми из своје средине дали једну светлу жртву, храброг, младог борца Мирка Јуковића.

Уверавамо вас да ћемо предано прихватити борбу коју сте започели ви, и желимо да и вас што пре видимо у својим редовима да нас својим примером храбрите и потсећате колико велика и узвишена треба да буде борба која се води за светле интересе народа и омладине.“²⁰

Ово писмо је упућено „друговима радницима и студентима рањеним у крвавим демонстрацијама 14 децембра 1939 године“. Потписало га је 22 млада радника, студента и средњошколца.

Изјаве солидарности и подршке нису добијали само рањеници. Студентска организација Београдског универзитета, радничка омладина примали су писма подршке и признања за њихову херојску борбу из многих крајева земље.

Међу овим писмима налази се и пи-

смо хрватских студената љевичара упућено Акционом одбору студентских удружења Београдског универзитета. „Најновија насиља београдске реакције над голоруким студентским и радничким омладинцима, који су клицали миру и слободи, а противу рата и скупоће, наишло је на једнодушну и огорчену осуду свих искрених пријатеља народа и омладине у Хрватској. То осјећање још појачано спознајом да сте ви, београдски студенти, били најупорнији и бескомпромисни борци на српској страни за слободу и право хрватског народа. 14 децембар остат ће записан као нови крвави датум насиља над студентима и народом, али ће исто тако он значити ново упориште и потицај у настављању уједињавању студената и омладине, он ће значити нови извор снаге у борби за оне идеале за које су пале и ове жртве. Ове жртве су уједно и наше жртве“.²¹

У писму Народне студентске омладине Философског факултета из Скопља које је упућено Акционом одбору студентских удружења Београдског универзитета, пише: „Опет је после три године реда и рада на Београдском Универзитету протекла невина студентска крв. На Славији, жандармски плотуни дочекали су наше другове и посејали смрт. Под тим зликовачким плотунима пала су наша браћа...

Колеге и колегинице, одајемо последњу почаст нашој палој браћи који падоше на бранику студентских, омладинских и народних права“.²²

Велики број писама и телеграма примио је Акциони одбор стручних студентских удружења поводом одржавања опште студентског збора 21 јануара 1940 године у Београду. У њима је изражена солидарност са борбом београдских студената и бол за изгубљеним друговима. Поред осталих, писма су упутили: Радничка и студентска омладина Новог Сада,²³ „Другови и другарице Кочана“²⁴ на македонском језику, „Студенти из Тиквеша“,²⁵ Месни међустрковни одбор Уједињених радничких синдиката Шибеник,²⁶ „Арнаутска и насељеничка омладина среза Ђаковачког“.²⁷

Напредна омладина студентска Спли-

Akcionom Odlom studentskih udruženja,
 Beograd
 Kolegama beogradskog sveučilišta,

Najnovije varilje beogradske reakcije nad polovinom studentskim i radničkim omladinama, koji su kliceli miru i plobadi, a protiv rata i plupose, mislo je na jednodušnu i općenu ondu svih istinskih prijatelja naroda i omladine u Hrvatskoj. To je ožuda koje još pojmaš spoznaš da ste vi, beogradski studenti, bili najuforniji i bezkompromisni borci na srpskoj strani za slodu i pravu hrvatskog naroda.

14 decembar, dan krunog pokolja studenata i radnih radnika u Beogradu, uzbudio je oždu i svijest svih postojih hrvatskih studenata. Hrvatski studenti ljericani za guranjem omladine ovo hrvatsko uljivanje najloših sinova naroda, oni najvećestruje pjeđus s obiteljima poginulih i ranjenih u njihovom bolu, i dijele općenu ushnu i beogradskom Ujedinjenom Omladinam.

14 decembar ostat će papirna samo ovi ~~to~~ kruni datum varilja nad studentima i narodom, ali će isto tako on pucati u novo uporište i poticaj u nastavak guranja ujedinjavanja studenata i radnika, on će pucati na svom praga u borbi za one ideale za koje su pale i one žrtve. One žrtve su pjeđus i naše žrtve.

Hrvatski studenti ljericani forhvatljaji one beogradske kolega guranjaji su svoju punu solidarnost ~~to~~ i obicaju guranje borbe za sve studentske interese i za ^{ne} one ideale za koje ste vi, beogradski kolega, dali ~~su~~ tolike žrtve.

Naša kolega Mirka Subotić
 Slava žrtvama radničke omladine

Сл. 5 — Писмо хрватских студената љевичара — колегама Београдског свеучилишта поводом демонстрација 14 децембра 1939 године.

Živite ~~borbu~~ megalomanijske borbe protiv rata, reakcije,
 za mir, slobodu i bolji život.
 Hrvatski studenti ljevičari

Сл. 5а — Крај писма хрватских студената љевичара — колегама Београдског свеучилишта поводом демонстрација 14 децембра 1939 године (сл. 5).

та и Далмације пише: „Сазнали смо за трагичну смрт студента борца Живана Седлана, жртве 14 децембра. Придружимо се вашим протестима против неправде која вам се чини“.²⁸ Телеграм Удружења студената пацифиста Загеба гласи: „Придружимо се вашој дубокој боли за ралим борцем Жиком Седланом“.²⁹

Са општег студентског збора, који је одржан 21 јануара 1940 године у Београду, а коме је присуствовало неколико хиљада студената, упућено је и писмо рањеним друговима.

„С општег студентског збора неколико хиљада студената, који вас носе у својим срцима и диве се вашој храбрости и вашем пожртвовању у борби против империјалистичког рата и ратних хушката, упућује вам жарке жеље за што скорије оздрављење, жеље да вас што пре виде у својој средини и стегну ваше јуначке руке.

Крвави 14 децембар био је велики налет реакције на животе и права радног народа и нас младих; он је требао у клици да угуши све акције и покрете који су уперени против овог ненародног и неправедног рата... Скупоћа, удари на радничке синдикате, на нашу Аутономију и све друге мере против којих смо демонстрирали 14 децембра — када су вас оборили куршуми из пушкомитраљеза — у ствари су припреме реакције за што сигурније и што лакше извођење наших народа на ратну кланицу! Мислили су да ће нас заплашити и да ће талас народне борбе зауставити ватром из пушкомитраљеза. Али су се горко прева-

рили. 14 децембар није зауставио народну борбу. 14 децембра је још више распалио борбу против империјалистичког рата и реакције и дао јој нове снаге и нови замах...“.³⁰

О рањеним који су лежали у болници вођена је посебна брига. Њима су другови носили храну, обилазили их, храбрили да издрже муке. Боси Милићевић и Живану Седлану, који су лежали тешко рањени, сваке вечери је по једна студенткиња, према изјави једног учесника у овим догађајима, носила вечеру и остајала да дежура целе ноћи. То се продужавало из дана у дан све док нису подлегли задобијеним ранама.³¹

Тако су омладина, радници и студенти широм земље изражавали своје симпатије и солидарност са борбом и жртвима београдске напредне јавности.

Полиција је током самих демонстрација и одмах после њих спровела масовна хапшења. Затвори су били пуни младих радника и студената.

Плашећи се да би се сахране погинулих демонстраната могле претворити у изразе солидарности са борбом напредне омладине и истовремено у изразе отвореног гнушања и осуде крвавог режима, полиција је посебно предузела мере да то спречи. На београдској железничкој станици био је ухапшен један део делегације студената која је пошла за Краљево, где је требало да присуствује сахрани Мирка Луковића. У делегацији су се налазили Драгица Правица, Вера Црвенчанин, Милка Јовановић, Драго Пајковић и Зора Миндеровић. Успут су они појели хартију са текстом говора,

како не би били откривени, договорили се да прикажу да су пошли на скијање на Копаоник. У затвору на Обилићевом венцу држали су их неколико дана и пошто нису имали никаквих доказа, пустили су их.³²

Међутим, и поред свих настојања, полиција није успела да спречи да се сахрана палих бораца претворе у општенародну жалост и израз солидарности са борбом које су водиле радне масе руковођене Комунистичком партијом.

На сахрани Марка Луковића учествовао је огроман број грађана Краљева и околине — радници, студенти, ђаци, чиновници, сељаци. На челу поворке ношен је велики трнов венац студентске омладине из Краљева, а за њим су се ређали венци радничке, школске и друге омладине. Радници и студенти наизменично су носили ковчег. На путу за гробље поворка је била заустављена од жандармерије која је захтевала да продужи споредним улицама. Дошло је до сукоба и плаћена жандармерија била је спремна да понови свој крвави обрачун са голоруким народом као што се то десило 14 децембра на улицама Београда.

„У једном моменту пада наредба: „Пуцај!“ Бајонети и пушке моментално су уперени. Једна одлучна мати иступа напред и виче: „Жене и мајке, станимо напред нека у нас пуцају!“ Истовремено чује се врисак ожалостане мајке и језив повик оца: „Сине, хоће по други пут да те убију!“

Маса притиска, грађанство протестује, начелник је принуђен да уклони жандарме те поворка продужује мирно на гробље.

На гробљу су се са палим друговима опростили претставници Уједињене студентске омладине, Удружења медицинара, Акционог одбора, радника из Чачка, студената Философског факултета из Скопља и прве године студената Меди-

цинског факултета у Београду.³³

„Говорим у име оне омладине — рекао је претставник Уједињене студентске омладине — чијим си ти редовима припадао од првог дана када си пун младичког одушевљења и полета дошао да се на нашем Универзитету спремиш за одану службу свом народу поносне Шумадије чији си ти достојан син. Још више говорим у име оне омладине која је прексиноћ заједно са тобом попрскала прљави београдски плочник врућом крвљу своје младости, која се угасила само зато што је више од свега и више од себе волела истину и правду“.³⁴

„Судбина нас радничке омладине, говорио је претставник младих београдских радника, постала је нераздвојно везана и заједничка са животом интелектуалне омладине. Од нас се тражи да будемо јефтина радна снага за стицање профита и личног богаћења капиталиста, али и не само то: да будемо ропски послушни најамни радници, — већ кадгод затреба и топовска храна за одбрану и повећање њиховог богатства...“³⁵

Пред клиничким болницама у Београду приликом испраћаја посмртних остатака Босе Милићевић, говорио је Дража Марковић, студент медицине. У свом говору протествовао је против терора владе Цветковић-Мачек изражавајући упркос томе наставак борбе за права радног народа, за аутономију Универзитета. Полиција није интервенисала. Стајала је и посматрала густу поворку младих која је мирно пролазила.

Тако су се свуда млади радници, студенти и грађани опраштали од својих другова, од светлих жртава 14 децембра. Проливена крв младића и девојака још је више учвршћивала уверење најширих слојева народа у оправданост и неопходност борбе против ненародног режима а за једну Југославију у којој би радни људи уживали сва права и слободу.

НАПОМЕНЕ

¹ Апел професорима, *Наш студент*, бр. 2, 7. XII. 1939, 2 (штампан у Београду).

² Јединственим снагама у одбрану Аутономије, Проглас Акционог одбора Студентских стручних удружења Београда, *Наш студент* бр. 2, 7. XII. 1939, 1.

³ Александар Ранковић, Реферат о синдикалном питању на V Земаљској конференцији КПЈ, Загреб 19. X. 1940, 47—48.

⁴ Александар Ранковић, *нав. дело*, 53.

⁵ ИА ЦК СКЈ (Историски архив Централног комитета Савеза комуниста Југославије),

45/II 3—10 (1940), Проглас Месног комитета комунистичке партије — Београдском пролетаријату, Београд, 14. XII. 1940.

⁸ ИАВ (Историски архив Београда), О радничком покрету, штрајковима и демонстрацијама у Београду у периоду 1935—1941, Сећања Радивоја Дакића, стенографисана 26. II. 1957, 29.

⁷ Приликом утврђивања кретања и тока демонстрација служили смо се материјалима: Крвава репортажа, *Наш студент*, бр. 1, 23. XII. 1939 2, (штампан у Загребу); *Народе*, Проглас Уједињене студентске омладине, 16 децембар 1939 године; стенографисана сећања Радивоја Дакића, Милорада Топалова, Зоре Миндеровић, Блаже Радуновића, Миладе Рајтер, Петруше Кочовић.

⁸ ИАВ, О радничком покрету, штрајковима и демонстрацијама у Београду у периоду 1935—1941, Сећања Радивоја Дакића, стенографисана 26. II. 1957, 29.

⁹ Крвава репортажа, *Наш студент*, бр. 1, 23. XII. 1939, 2 (штампан у Загребу).

¹⁰ ИАВ, Сећања Милорада Топалова, стенографисана 25. II. 1958, 55.

¹¹ ИАВ, Сећања Зоре Миндеровић, стенографисана 15. VII. 1958, 10.

¹² Крвава репортажа, *Наш студент*, бр. 1, 23. XII. 1939, 2.

¹³ ИАВ, О радничком покрету, штрајковима и демонстрацијама у Београду, у периоду 1935—1941, Сећања Радивоја Дакића, стенографисана 26. II. 1957, 29.

¹⁴ Званично саопштење о синоћним демонстрацијама, *Политика* од 15. XIII. 1939.

¹⁵ ИА ЦК СКЈ, II/3—1 (1939), Радни народе! Проглас учесника 14 децембра, Београд, децембар 1939.

¹⁶ ИА ЦК СКЈ, Проглас Уједињене студентске омладине, Београд, 16. XII. 1939.

¹⁷ ИА ЦК СКЈ, бр. 4592/VI 4. 4 (1939).

¹⁸ ИАВ, Сећања Милорада Топалова, стенографисана 25. II. 1958, 57, 59.

¹⁹ ИА ЦК СКЈ, Рањеним друговима и другарицама у борби против империјалистичког рата, за хлеб, мир и слободу на дан крвавог 14 децембра 1939 године, Писмо омладине Чачка и околине.

²⁰ ИА ЦК СКЈ, Друговима радницима и студентима рањеним у крвавим демонстрацијама 14 децембра 1939 године, Писмо омладине Краљева и околине.

²¹ ИА ЦК СКЈ, VI/4—11 (1939), Акционом одбору Стручних студентских удружења, Писмо Хрватских студената љевичара.

²² ИА ЦК СКЈ, Акционом одбору Стручних студентских удружења, Писмо Народне студентске омладине Филозофског факултета из Скопља.

²³ ИА ЦК СКЈ, Акционом одбору Стручних студентских удружења, Писмо Радничке и студентске омладине Новог Сада.

²⁴ ИА ЦК СКЈ, Акционом одбору Стручних Студентских удружења, Писмо Другова и другарица из Кочана.

²⁵ ИА ЦК СКЈ, Акционом одбору Стручних студентских удружења, Писмо студената из Тиквеша.

²⁶ ИА ЦК СКЈ, Акционом одбору Стручних студентских удружења, Писмо Месног међу-струковног одбора Уједињених радничких синдиката Шибеник.

²⁷ ИА ЦК СКЈ, Акционом одбору Стручних студентских удружења, Писмо арнаутске и насељеничке омладине среза Ђаковачког.

²⁸ ИА ЦК СКЈ, Акционом одбору Стручних студентских удружења, Телеграм Напредне студентске омладине Сплита и Далмације.

²⁹ ИА ЦК СКЈ, Акционом одбору Стручних студентских удружења, Телеграм Удружења студената пацифиста Загреб.

³⁰ ИА ЦК СКЈ, Писмо са општег студентског збора студената Београдског универзитета, одржаног 21. I. 1940 године.

³¹ ИАВ, Сећања Зоре Миндеровић, стенографисана 15. VII. 1958, 10.

³² Исто.

³³ Погреб Мирка Луковића, *Наш студент*, бр. 1, 23. XII. 1939.

³⁴ ИА ЦК СКЈ, VIII/6—2 (1939), Говор претставника Уједињене студентске омладине на гробу Мирка Луковића.

³⁵ ИА ЦК СКЈ, VIII/6—2 (1939), Говор претставника Радничке омладине на гробу Мирка Луковића.

LES DÉMONSTRATIONS DU 14 DÉCEMBRE 1939 À BELGRADE

D. LAZAREVIĆ

Cet article rappelle les démonstrations du 14 décembre 1939, à Belgrade, contre la guerre, sur la base des documents conservés aux Archives Historiques du Comité Central de la Ligue des Communistes de Yougoslavie, de la presse estudiantine et des souvenirs de militants du mouvement ouvrier de Belgrade — recueillis par les archivistes des Archives Historiques de Belgrade en 1957/58.

Craignant le mouvement révolutionnaire démocratique croissant, le régime Cvetković-Maček a recours à des méthodes nettement fascistes. Une série de décrets visant directement la classe ouvrière et les militants du Parti communiste est publiée, par exemple le Décret sur les différends entre patrons et ouvriers, l'amendement à la loi sur la protection de l'État, sur les camps de concentration, le Décret sur les cours martiales, etc...

Des meetings ouvriers organisés sont également interdits à Zagreb et à Split, ainsi qu'un meeting des étudiants à Belgrade. Les ouvriers révoltés tiennent des réunions publiques en guise de démonstrations. A Split, la police est intervenue brutalement et un ouvrier a été tué. Sous prétexte de l'irruption à l'Université de Belgrade d'un groupe d'étudiants — partisans de «Zbor» de Ljotić — les autorités universitaires de Belgrade ferment l'Université pendant cinq jours et interdisent durant un mois toute manifestation culturelle. Tout ceci a été en réalité dirigé contre l'autonomie de l'Université et contre les droits des étudiants.

C'est dans ces conditions que se sont déroulées les démonstrations du 14 décembre 1939 à Belgrade. Ces démonstrations furent, à l'époque une des actions les plus énergiques de l'opinion progressiste réunissant des ouvriers, étudiants et employés de Belgrade. Ce jour-là 5.000 ouvriers et étudiants sortirent dans les rues de Belgrade protestant contre l'interdiction des meetings ouvriers, et en faveur de la liberté, de la paix et du pain. La police du gouvernement Cvetković-Maček tira dans la masse et environ 50 ouvriers et étudiants furent tués ou blessés.

Des ouvriers, étudiants et d'autres citoyens de Belgrade ont organisé, ce soir-là, des

démonstrations contre la guerre impérialiste, contre la vie chère et contre les profiteurs, pour la paix et la liberté, pour la liberté du mouvement syndical et la liberté de la science. Les rues de Belgrade retentissaient d'une protestation véhémement contre le gouvernement Cvetković-Maček et son intention d'entraîner le pays dans le camp des agresseurs impérialistes.

Ces démonstrations étaient organisées et dirigées par le Comité régional de Belgrade du Parti Communiste de Yougoslavie et le Comité Local de Belgrade du PCY.

Avant sept heures, l'heure des démonstrations, de nombreux manifestants arrivant isolément ou par petits groupes pour échapper à l'attention de la police qui aurait prévenu les démonstrations, se trouvaient déjà dans les rues latérales de la Place Slavija. Vers sept heures, toute cette masse envahit la Place Slavija en formant une grande colonne. C'est alors que retentirent les premiers slogans: «Vive la liberté!» «A bas la guerre», «A bas la vie chère!».

Pourtant, ayant probablement remarqué le mouvement inhabituel des foules, dès sept heures les gendarmes apparurent autour de Slavija et dès le début des démonstrations sur la place même se lancèrent à l'assaut contre les ouvriers, les étudiants et les citoyens réunis. Les premiers coups de feu furent tirés et les premiers ouvriers et étudiants furent blessés.

Rompant le cordon de la gendarmerie, un petit groupe de manifestants se dirigea vers la rue Nemanjina pour déboucher ensuite au Marché aux Fleurs. C'est là que les coups de feu de la gendarmerie les accueillirent de nouveau. La colonne principale des manifestants partit de Slavija longeant la rue Beogradska vers la Faculté de Droit et ensuite vers la Faculté Technique et le monument à Vuk Karadžić. Dans la rue Alexandre, elle fut rejointe par deux autres groupes qui avaient suivi la rue du Tzar Nicolas et ensuite les rues de Prota Mateja et Kumanovska.

Des transparents avec les slogans: «A bas la guerre, à bas les profiteurs, à bas la vie

chère», «Vive la liberté de la science» étaient portés en tête des colonnes. En cours de route, des ouvriers et des étudiants prononçaient de brefs discours.

Près de la Faculté Technique et devant le monument à Vučk, des attaques encore plus sanglantes de la police et de la gendarmerie furent lancées contre les jeunes ouvriers et étudiants. Des fusils et des fusils automatiques crépitaient, puis la police se lança à l'assaut en écrasant sous ses pieds les manifestants blessés ou tombés par terre.

Pourtant malgré le grand nombre de blessés, dont certains expiraient déjà, les démonstrations continuaient. Les manifestants suivirent la rue du Cimetière jusqu'au passage à niveau, puis les rues Dimitrija Tucovića et Alexandre et par la Place de la Croix-Rouge arrivèrent dans la rue Prištinska. Un petit groupe se détacha dans la rue du Cimetière et en suivant la rue de la Reine Marie jusqu'à Takovska, arriva au Jardin des Plantes où il fut accueilli par le feu de la police et dispersé.

Dans la rue Prištinska, petite rue sombre et paisible, la police avait organisé une embuscade et de nouveau le sang fut versé. En effet, ce fut l'acte le plus sanglant du drame de ce soir-là, car la gendarmerie fauchait les manifestants avec des fusils automatiques.

Mirko Luković, étudiant en médecine, Rajko Lalić, ouvrier ébéniste, Golubović, ouvrier, Bosiljka Milićević, étudiante à l'École Economique Supérieure, Živa Sedlan, étudiant à la Faculté Technique, ainsi que cinq autres ouvriers et étudiants sont morts soit au cours des démonstrations mêmes, soit à l'hôpital à la suite de leurs blessures; cinq ouvriers et étudiants inconnus furent enlevés et enterrés le soir-même.

La police et le gouvernement ont essayé, dans un bref communiqué, de faire retomber la responsabilité de ces événements sur d'autres, en cachant le véritable état des choses, mais en vain.

Ces démonstrations ont eu un écho puissant non seulement à Belgrade, mais aussi à l'intérieur du pays. De nombreuses lettres arrivèrent aux blessés et au Comité d'action des étudiants de nombreuses villes de l'intérieur leur exprimant toute leur sympathie

et leur esprit de solidarité dans la lutte pour la paix, la liberté et le pain. Des lettres de la jeunesse de Čačak et des environs, de Kraljevo et des environs, des étudiants croates de gauche, de la jeunesse populaire de la Faculté ès Lettres de Skoplje, de la jeunesse ouvrière et estudiantine de Novi Sad, des camarades de Kočani, des étudiants de Tikveš, du comité local de l'Union des syndicats ouvriers de Šibenik, de la jeunesse albanaise, de l'arrondissement de Djakovica ainsi que beaucoup d'autres exprimèrent leur solidarité avec la lutte de l'opinion progressiste de Belgrade offrant ainsi un soutien moral puissant aux actions contre le régime détesté.

L'enterrement des ouvriers et des étudiants tombés se transforma en deuil national et en une expression de solidarité avec la lutte menée par les masses laborieuses dirigées par le parti communiste.

C'est ainsi que partout de jeunes ouvriers, des étudiants et des citoyens ont fait leurs adieux à leurs camarades, aux victimes glorieuses du 14 décembre. Le sang versé par ces jeunes gens et jeunes filles a renforcé la conviction des larges couches populaires que la lutte contre le régime était justifiée et indispensable afin de créer une Yougoslavie où les hommes laborieux jouiront de tous les droits et de la liberté.

Illustrations dans le texte:

- Fig. 1 — Proclamation du Comité local du Parti Communiste de Yougoslavie de la ville de Belgrade à l'occasion de l'anniversaire des démonstrations du 14 décembre 1939.
- Fig. 2 et 2a — Proclamation des participants aux démonstrations du 14 décembre 1939.
- Fig. 3 — La première page du journal *Notre Etudiant* du 23 décembre 1939.
- Fig. 4, 4a et 4b — Lettre de la jeunesse de la ville de Čačak et de ses environs aux camarades blessés dans les démonstrations du 23 décembre 1939.
- Fig. 5 et 5a — Lettre des étudiants progressistes croates à leurs collègues de l'Université de Belgrade à l'occasion des démonstrations du 14 décembre 1939.
- Fig. 6, 6a et 6b — Lettre de la jeunesse de Kraljevo et de ses environs aux camarades ouvriers et étudiants blessés dans les démonstrations du 14 décembre 1939.